SKOLPORTENS NUMRERADE ARTIKELSERIE
FÖR UNDERVISNING, LÄRANDE OCH LEDARSKAP

MED ÖGON PÅ DET SOM FUNGERAR

Undervisningsutveckling med hjälp av elevers observationer

FÖRFATTARE:
Björn Kindenberg
Magdalena Fernler

SKOLPORTEN
LEDA & LÄRA
12/2024

SAMMANFATTNING

DENNA UTVECKLINGSARTIKEL HAR författats av Björn Kindenberg, lektor vid Grimstaskolan (grundskola) i Vällingby och skolans biträdande rektor för högstadiet: Magdalena Fernler. I artikeln beskrivs en högstadiet genomförd insats för att stärka elevinflytandet genom att låta elever observera och reflektera över undervisningen, med fokus på positiva aspekter. Insatsen har varit ett led i arbetet med att stärka elevinflytandet, vilket är ett angeläget område för många skolor och inte minst för vår egen skola, som fått nedslag i Skolinspektionens granskning av detta område. Insatsen genomfördes i fyra faser som beskrivs i artikeln: probleminventeringsfasen, där elevernas synpunkter samlades in; observations- och reflektionsfasen, där elever gjorde positiva observationer av undervisningen; analysfasen, där materialet analyserades med hjälp av ett generativt AI-verktyg (ChatGPT); och spridningsfasen, där resultaten delades med skolans lärare. Elevernas observationer visade att tydliga genomgångar, individuell hjälp och anpassning, interaktivitet och engagemang, förberedelse och repetition samt en positiv lärmiljö var viktiga faktorer för god undervisning. Eleverna värdesatte konkreta förklaringar, visuella hjälpmedel, personlig stöttning och varierad undervisning. Vi tycker att insatsen och greppet att aktivt involvera eleverna fungerade väl, men ser också utvecklingsmöjligheter, vilket diskuteras avslutningsvis i artikeln.

Björn Kindenberg är lektor vid Grimstaskolan i Vällingby, Stockholms stad.
Epost: bjorn.kindenberg@edu.stockholm.se

Magdalena Fernler är biträdande rektor vid Grimstaskolan i Vällingby, Stockholms stad.
Epost: magdalena.fernler@edu.stockholm.se

Denna artikel har den 14 augusti 2024 accepterats för publicering i Skolportens numrerade artikelserie för utvecklingsarbete i skolan. Artikeln har granskats av en forskare som ingår i Skolportens granskargrupp.

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling eller undervisning i skolan och förskolan under förutsättning att författarens namn och artikelns titel anges, samt källa: Skolportens artikelserie. I övrigt gäller copyright för författaren och Skolporten AB gemensamt.

Denna artikel är publicerad i Skolportens artikelserie Leda & Lära:
www.skolporten.se/forskning/utveckling/

Aktuella Författaranvisningar & Skrivregler:
www.skolporten.se/forskning/skolutveckling/skolportens-utvecklingsartiklar/

Vill du också skriva en utvecklingsartikel? Mejla till redaktionen@skolporten.se

INNEHÅLL

INLEDNING 7
Syfte och frågeställningar 8

METOD 9
Etiska aspekter 9

RESULTAT OCH GENOMFÖRANDE 11
Hur genomfördes arbetet med elevernas observationer? 11
Vad såg eleverna i sina observationer? 15

DISKUSSION: VAD HAR SKOLAN LÄRT SIG OCH HUR KAN ARBETET UTVECKLAS? 19

SLUTSATSER 21

REFERENSLISTA 23

INLEDNING

ELEVERS RÄTT TILL inflytande över sin utbildning är en central del i skollagstiftningen och målet med inflytandet är att stärka såväl elevernas demokratiska kompetens som deras lärande. (Skolverket, 2024). Forskning visar att det finns ett positivt samband mellan elevers inflytande och deras psykosociala välmående (Persson, 2016). Läroplanen lyfter fram att elevinflytande, utöver demokratisk fostran och välbefinnande, också handlar om att eleverna ”fortlöpande [ska] stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen” (Skolverket, 2022, s. 14). Elevinflytandet är alltså tänkt att i förlängningen bidra till en bättre undervisning.

Trots att det finns många skäl att betona elevinflytande så är det inte ett enkelt område att hantera i skolan. Lärare är ofta tidsmässigt klämda mellan pedagogisk planering, genomförande av undervisning, administration och dokumentation. Att då ”lyfta blicken” och fånga upp och ge utrymme för elevinflytande blir lätt en åsidosatt uppgift. Vår skola – en grundskola (F-9) i ett socioekonomiskt utsatt område – är inget undantag. Tvärtom fick skolan vid Skolinspektionens senaste granskning nedslag på området elevinflytande över undervisningen, där inspektionen såg behov av utveckling.

Nedslaget bidrog under vårterminen 2024 till en insats på skolans högstadium för att stärka elevinflytandet. Även om insatsen inte planerades i detalj innan den sjösattes – snarare tog den i mångt och mycket form under terminens gång – så resulterade den i ett flertal insikter om undervisning och om former för att aktivt och med kvalitet arbeta med elevinflytande. I korthet var den bärande idén med insatsen att låta eleverna göra observationer av lärare, med fokus på det eleverna upplevde som positivt i undervisningen. Vikten av att på ett aktivt sätt få in elevernas röster i skolans utvecklingsarbete har lyfts av bland annat skolforskaren Åsa Hirsh (2017).

Efter genomfört projekt skulle vi, med ett uttryck hämtat från vårdvetenskaperna, vilja beskriva vårt förhållningssätt till observationer som salutogent (Lindström & Eriksson, 2011). Ett salutogent förhållningssätt fokuserar på det positiva, det som fungerar. Ingrid Hylander och Gunilla Guvå skriver att när det salutogena förhållningssättet översätts till skolans värld, ”blir elevhälsans uppgift lika mycket att främja positiva pedagogiska, psykologiska och sociala utvecklingsprocesser som att specifikt undanröja lärandehinder” (2017, s. 21). Även om vi i denna insats inte arbetat specifikt med elevhälsofrämjande arbete, så tycker vi att ett angreppssätt där elever involveras i att hitta och förstärka det som fungerar i undervisningsmiljön stämmer väl in på Hylanders och Guvås beskrivning.

Författarna till denna utvecklingsartikel är Björn Kindenberg, lektor vid skolan, och Magdalena Fernler, biträdande rektor för högstadiet, i vilket insatsen genomfördes. I denna utvecklingsartikel beskriver vi hur vårt salutogent inspirerade arbete för ökat elevinflytande förbereddes och hur den genomfördes samt vad resultatet av elevernas observationer blev. Vi diskuterar också hur detta resultat kan användas för att utveckla skolans undervisning och hur vi tänker att själva tillvägagångssättet fortsatt kan utvecklas och förfinas.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

SYFTET MED DENNA artikel är att visa hur observationer som styrs av det elever upplever som god undervisning kan främja en skolas arbete med elevinflytande och undervisningsutveckling. Vi har valt att bryta ned syftet i två frågeställningar, som vi i denna artikel besvarar genom en beskrivning av hur vi gick tillväga när vi lät eleverna observera undervisning:

1. Hur genomfördes arbetet med elevernas observationer?
2. Vad såg eleverna i sina observationer?

Efter vår presentation av projektet och vad eleverna såg diskuterar vi vad vi som skola kan lära av arbetet och hur det kan utvecklas vidare.

METOD

DEN FÖRSTA FRÅGESTÄLLNINGEN är inriktad på en deskriptiv redogörelse för hur projektet gick till. Denna redogörelse grundar sig på en sammanställning av minnes- och mötesanteckningar samt bildspel där vi presenterat tankarna med projektet för elever och kollegor. Den andra frågeställningen är mer undersökande och riktad mot själva resultatet av elevernas observationer. Materialet vi utgått från är alltså elevernas skriftliga och muntligt rapporterade observationer vilka med hjälp av ett AI-verktyg (ChatGPT) och gemensamma diskussioner analyserat (dessa moment beskrivs nedan i resultatdelen).

ETISKA ASPEKTER

ÄVEN OM DETTA utvecklingsprojekt inte startade som en formell studie, så stod det efter ett tag klart för oss att vi skulle vilja sammanfatta våra insikter i någon form av projektrapport. För att möjliggöra bredare spridning, med sikte på Skolportens utvecklingsartikelserie, inhämtade vi därför samtycke till deltagande från de elever som utfört observationer, enligt bilagd medgivandeblankett. I allt väsentligt har vår undersökning också genomförts i enlighet med de etiska riktlinjer för forskning som formulerats av Vetenskapsrådet (2017). Med andra ord har eleverna kunnat välja att medverka eller att avstå medverkan, vilket även elevernas vårdnadshavare informerats om. Eleverna har i rapporteringen av resultatet försetts med fingerade namn för att de inte ska kunna identifieras. Eftersom tidpunkten för undersökningen går att utläsa av rapporten och skolan kan spåras till oss som artikelförfattare, så har vi valt att i vår text inte skriva ut vilka specifika årskurser som deltog i insatsen. Det material som laddades upp till ChatGPT-servern gjordes inte publikt utan endast privat åtkomligt.

RESULTAT OCH GENOMFÖRANDE

DETTA AVSNITT ÄR indelat i tre delar som besvarar de tre frågeställningarna. Själva genomförandet av insatsen behandlas i det första avsnittet, vilket alltså också beskriver vår metod för att samla in och analysera observationerna. Analysen av observationerna, alltså vad eleverna såg, utgör svaret på den andra frågeställningen. Avslutningsvis diskuterar vi den tredje frågeställningen som handlar om vilka lärdomar och utvecklingsmöjligheter vi ser efter genomförd insats.

HUR GENOMFÖRDES ARBETET MED ELEVERNAS OBSERVATIONER?

I FIGUR 1 visas en schematisk översikt över insatsens arbetsgång, indelad i fyra faser. Själva insatsen var inte så medvetet planerad som figuren och fasindelningen kanske ger sken av, men figuren ger en överskådlig bild av processen.

Nedan beskrivs hur vi gick tillväga i processens olika faser. Här tar vi också upp hur vi dokumenterade processen samt diskuterar etiska aspekter av utvecklingsinsatsens genomförande.

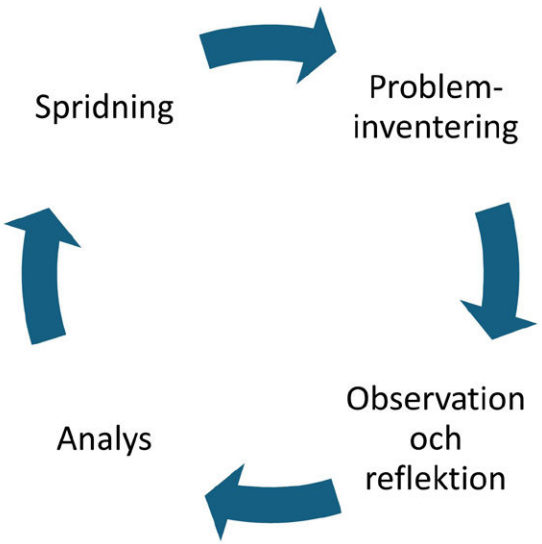

Figur 1: Översikt över insatsen.

PROBLEMINVENTERINGSFASEN

I det som skulle kunna kallas för en förberedande och inledande *probleminventeringsfas* samrådde vi kring hur skolans arbete med elevinflytande skulle kunna stärkas. Detta skedde alldeles i början av vårterminen 2024 och bakgrunden var att skolan föregående läsår fått nedslag i Skolinspektionens granskning. I granskningen framhölls att skolan behövde utveckla såväl sitt jämställdhetsarbete som formerna för elevinflytande gällande undervisning. Det tillvägagångssätt som beskrivs i denna artikel hade egentligen två fokusområden – jämställdhet och undervisningskvalitet – men vi har av utrymmesskäl begränsat oss till att i denna artikel beskriva det sistnämnda

Vi gjorde mot bakgrund av det en genomgång av den under föregående läsår genomförda brukarundersökningen, som är konstruerad för att spegla hur eleverna upplever sin skolgång och undervisning utifrån ett antal påståenden. Särskilt tre påståenden ”Lärare undervisar bra”, ”Lärare motiverar” och ”[Jag] blir lyssnad till” stack ut på det viset att eleverna i mycket liten grad instämde i påståendena.

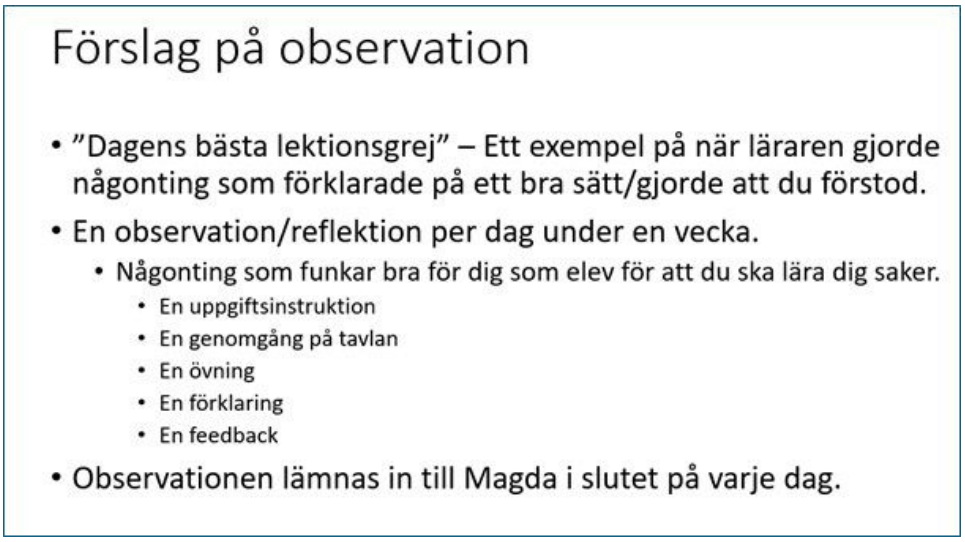

Figur 2:
Instruktioner till eleverna inför deras första observationsomgång.

Magdalena Fernler har sedan flera år tillbaka vinnlagt sig om att på olika sätt – inte minst genom arbetet kring elevrådet – ta tillvara elevernas uppfattningar om sin skolgång. Magdalenas föresats hade denna termin (vårterminen 2024) lett till att elevrådet organiserats i mindre grupper, varav en grupp utgjorde ett ”undervisningsråd” med särskilt fokus på undervisningsfrågor. Representanterna till elevrådet och dess undergrupper hade dessförinnan utsetts genom omröstning i respektive klass i årskurs 7–9. Inför terminens första elevrådsmöte bestämde vi oss, i enlighet med Magdalenas tankar, för att lyssna in elevernas uppfattningar kring de områden som utifrån brukarundersökningen tydde på missnöje från eleverna. Vid elevrådsmötet presenterades Skolinspektionens kritik tillsammans med statistik från brukarundersökningen, varefter undervisningsrådet fick komma med tankar och funderingar kring vad de tyckte behövde utvecklas i undervisningen. I undervisningsrådet ingick 15 elever med 12 representanter från varje klass i årskurserna 7–. Diskussionen med undervisningsrådet gjordes i en form av storforum med undervisningsrådet, en öppen gruppdiskussion där vi artikelförfattare fungerade som ordförande och respektive sekreterare.

I diskussionen framkom genast ett stort antal synpunkter på lärare, varav flertalet negativa. Exempel kunde vara att vissa lärare söker ”beef” (onödig konflikt) med elever, att eleverna överhopas med hemuppgifter över helgen, eller att lärarna ”pratar sönder lektionerna”. Även om det är viktigt att sådana synpunkter blir hörda, så var vårt gemensamma intryck efter diskussionen – när eleverna lämnat elevrådsmötet – att det blivit lite för stort fokus på det negativa och att forumet blivit en klagomur snarare än bollplank för oss i våra ambitioner att utveckla elevinflytandet. Vi kände också att det skulle komma att bli svårt att förmedla dessa intryck till kollegor på ett konstruktivt sätt. En annan begränsning med storforumet var att elevernas synpunkter tenderade att bli ganska svepande och inte egentligen handla om undervisningen. Exempelvis var eleverna missnöjda med att olika lärare i olika ämnen satte betyg på olika sätt. En ytterligare begränsning i elevernas iakttagelser var att elevernas minnesbilder av undervisningen var relativt osorterade. Exempelvis kom gamla upplevda oförrätter och negativa erfarenheter från långt tillbaka i tiden – ibland från lågstadietiden – upp i storforumet.

För att motverka de här begränsningarna ville vi hitta nya former för ett tydligare fokus på den nu pågående undervisningen. Vi ville också på ett mer systematiskt och samtidigt mer konstruktivt sätt än genom gruppdiskussion fånga upp elevernas åsikter. Idén till det som skulle komma att bli vårt förändrade angreppssätt föddes dock under storforumet. En elev tog i diskussionen upp att det var bra att hens lärare använde pennor i olika färger för att på whiteboarden markera viktig information. Detta var en typ av observation vi kom att ta fasta på, då den kändes som en positivt och konstruktivt orienterad undervisningsobservation, sådana typer av observationer upplevde vi att lärare på skolan skulle vara mycket intresserade av. Vi bestämde oss i det här läget för att använda oss eleverna för att observera god undervisning på ett systematiskt, men också positivt och konstruktivt sätt.

I samtalen med eleverna använde vi oss inte av en på förhand given definition av ”god undervisning”,

eftersom vi ville vara öppna för elevernas uppfattningar, även om vi återkommande försökte uttrycka det i termer som ”saker som läraren gör som gör att du lär dig bättre”. Vi hade inte heller några anvisningar om vilka lektioner eleverna skulle observera, inte heller att de skulle observera ett visst antal, även om vi uppmanade dem att observera så många som möjligt. Vi vet därför inte exakt hur många lektioner eleverna observerade, men noterade under observations- och reflektionsfasen (som beskrivs i nästa avsnitt) att det var vanligt att eleverna observerade på matematik- och SO-lektionerna och att varje elev observerade cirka 4–5 lektioner per observationsvecka.

OBSERVATIONS- OCH REFLEKTIONSFASEN

Att fokus förflyttades från elevernas tyckande till deras egna observationer – med tyngdpunkt på det positiva – kan ses som en ny fas i insatsen. Denna observations- och reflektionsfas inleddes med ett uppföljande möte med undervisningsrådet ett par veckor efter det inledande mötet. Inför detta möte hade vi sammanställt elevernas åsikter – både positiva och negativa – vilket eleverna fick ta del av. Vi förklarade att åsikterna var mycket värdefulla, men att vi nu skulle vilja komma lite längre genom att under en veckas tid låta dem göra mer samlade, riktade och framför allt positiva och konkreta observationer. Figur 2 visar hur vi formulerat instruktionerna till eleverna inför uppgiften.

Eleverna försågs inför uppgiften med skrivhäften i A5-storlek, att användas dagligen under en vecka och instruerades att lämna in dessa till Magdalena i slutet på veckan. När eleverna efter en vecka lämnat in sina observationer hade vi ett avstämningsmöte med representanter för skolans elevhälsoteam och gick igenom elevernas observationer och antecknade dem i ett särskilt dokument. Vi kunde notera att observationerna var av ganska skiftande kvalitet och precision, från konkreta till väldigt generella. Vi bestämde oss därför för att hjälpa eleverna komma vidare i sina observationer genom att sätta in arbetet i ett större sammanhang och genom att ge tydligare anvisningar om observationerna.

På nästföljande elevrådstid, som var i mars, samlade vi ihop de elever som gjort observationer. Denna gång hade vi förberett mötet genom att ge ett exempel på en genomförd vetenskaplig studie av lärares undervisningsskicklighet (Keeley m.fl., 2016). Denna studie undersöker studenters syn på universitetslärares undervisning och identifierar aspekter som relationsbyggande, ämneskunnande och kreativitet som aspekter av undervisningsskicklighet. Själva artikeln (skriven på akademisk engelska) lästes givetvis inte av eleverna, i stället fick de den återberättad för sig. Men studien fungerade bra som ett exempel på att observationer faktiskt används för att ta reda på mer om undervisning, vilket vi upplevde bidrog till en känsla hos eleverna att deras egna observationer hade ett autentiskt värde.

Exemplet från studien följdes av en form av ”workshop” där vi projicerade en bild på vattnets kretslopp på whiteboarden och i en samtalsrunda bad eleverna att föreställa sig konkreta saker som de tycker en lärare borde göra för att förklara hur kretsloppet fungerar. I

Dag	Observation *Var gärna konkret och detaljerad. Om en genomgång var bra försök sätta ord på vad som var bra och hur läraren gjorde mer exakt.*
Måndag Datum: _____ Ämne: _____	

Figur 3:
Observationsmall till eleverna inför deras andra observationsomgång.

detta moment hade vi även bjudit in ytterligare elever som vi bedömde som både verbala och med kloka tankar om undervisning, för att öka dynamiken i gruppdiskussionen. I rundan och diskussionen framkom flera kloka synpunkter, såsom att läraren borde hjälpa eleverna förstå att ord som ”nederbörd” kan exemplifieras med ”regn”, eller att läraren med hjälp av pennor kan förtydliga rörelser och riktningar i kretsloppet. Denna samtalsrunda spelades in och användes som en del av det underlag som senare analyserades.

Samtalsrundan följdes vidare upp genom att vi jämförde elevernas förslag på god undervisning med vad de själva observerat. Här påtalade vi för eleverna att observationer kommer att vara till störst hjälp för lärare om de också är konkreta. Som ytterligare stöttning i detta hade vi förberett särskilda observationsmallar (se figur 3), som klistrades in i elevernas observationshäften, mallar som också angav en viss inriktning för observationerna.

Eleverna fick efter mötet i uppgift att genomföra en ny omgång observationer, under en veckas tid, för att sedan lämna in dessa till Magdalena. Vid nästföljande träff med undervisningsrådet (i april) fick eleverna i en samtalsrunda berätta om och reflektera kring de observationer som nu genomförts. Elevernas kommentarer antecknades och fördes in i ett samlingsdokument, tillsammans med deras anteckningar från observationsmallarna.

Under tiden mellan denna och föregående träff hade några preliminära observationer mejlats ut till skolans lärare på högstadiet, vilket skapat viss nyfikenhet på insatsen. Som en avslutning på elevernas observationer bestämdes att eleverna skulle ha en form av fokusgruppsamtal kring vad observationerna visat, tillsammans med två lärare vars undervisning ofta förekommit i observationerna. Detta fokussamtal såg vi som ett sätt att ta tillvara intresset som projektet väckt och samtidigt fördjupa elevernas reflektioner kring sina observationer. Vid detta fokussamtal, som hölls ett par veckor senare, medverkade vi själva, lärarna (en lärare i SO respektive en matematiklärare) och en representant från elevhälsoteamet. Som vid föregående samtal antecknades vad eleverna sade och som vid tidigare förfarande samlades anteckningarna i ett större dokument.

ANALYSFASEN

Det samlade dokumentet började vid det här laget bli ganska omfattande (cirka tre tättskrivna A4) och i behov av sortering. Naturligtvis hade en hel del skett ”i bakhuvudet” under vårt arbete med observationerna, men för att få en samlad bild behövdes någon form av analys. Frågan var om detta skulle göras av oss själva, kanske tillsammans med eleverna, eller om lärare och/eller förstelärare skulle ges möjlighet att läsa och analysera elevernas uppfattningar.

Då det började lida mot slutet av terminen såg vi att utrymmet i tid var begränsat för gemensam analys. I det läget valde vi att presentera arbetet med insatsen för skolans förstelärargrupp tillsammans med de samlade observationerna så långt vi nu kommit. Förstelärargruppen var sedan tidigare informerad om arbetet, men hade ännu inte tagit del av det samlade materialet. Förstelärargruppen tog med intresse del av elevernas observationer och i samtalet uppstod spontant tankar om vilka större eller återkommande ”mönster” man kunde se i elevernas observationer. Analys är ett viktigt, men också tidskrävande arbete. Vi valde i det här skedet att ladda vi upp elevernas anteckningar i ChatGPT för att se vilken sortering ett AI-stött verktyg skulle göra. ChatGPT (version 40) genererade en kategorisering i fem områden, en sortering som vid förstelärargruppens genomläsning av materialet kändes mycket träffande och uttömmande, även om några smärre justeringar tillkom i genomläsningen. Kategoriseringen presenteras längre fram i artikeln.

SPRIDNINGSFASEN

Komna så här långt i insatsen började det bli dags att fundera över hur vi skulle kunna få resultatet av elevernas observationer att sätta avtryck i klassrummet. I förstelärargruppen bestämdes att resultatet skulle presenteras vid skolans så kallade ”junidagar”, det vill säga regelbundet återkommande analysdagar, med ChatGPT-kategoriseringen som utgångspunkt för kollegial diskussion. Kategoriseringen visades även för eleverna vid ett avslutande elev- och undervisningsrådsmöte (slutet av maj) så att eleverna skulle ges tillfället för eventuella ytterligare reflektioner.

Vid junidagarna presenterades resultatet av insatsen, det vill säga innehållet i det följande avsnittet i denna utvecklingsartikel. Den kategorisering som gjorts av ChatGPT användes även då som utgångspunkt, dels för att sammanfatta resultatet, dels som underlag för diskussion, vilken genomfördes och dokumenterades i ämnes- och arbetslagsövergripande konstellationer. Dokumentationen sammanställdes som underlag för diskussion inom skolledningen om hur arbetet kan vidareutvecklas kommande läsår.

VAD SÅG ELEVERNA I SINA OBSERVATIONER?

VAD KOM DÅ eleverna fram till i sina observationer? Terminens samlade observationer uppgick till cirka 3–4 A4-sidor text i form av anteckningar från elevsamtal, noteringar i observationshäftena och transkriberade inspelningar. Anteckningarna sammanfattas här i den kategorisering som gjordes av ChatGPT (2024-05-21):

1. Klar och tydlig genomgång av innehåll

- ★ Läraren förklarar begrepp utförligt och ställer specifika frågor för att säkerställa förståelse.
- ★ Användning av visuella hjälpmedel som bilder och färgkodning för att illustrera och förtydliga begrepp.
- ★ Sammanfattning av viktiga punkter och genomgång av material steg för steg.

2. Individuell hjälp och anpassning

- ★ Läraren ger personlig hjälp till elever som behöver extra stöd.
- ★ Anpassning av uppgifter och genomgångar för att möta olika elevers behov och kunskapsnivåer.
- ★ Att ge eleverna tydliga instruktioner och prioriteringar för att strukturera sitt arbete.

3. Interaktivitet och engagemang

- ★ Användning av grupparbeten för att främja kommunikation och samarbete mellan elever.
- ★ Att ställa frågor till eleverna innan genomgångar för att aktivera förkunskaper och engagera dem i lärprocessen.
- ★ Uppmuntran till frågor och diskussioner under lektioner för att öka förståelsen och deltagandet.

4. Förberedelse och repetition

- ★ Ge eleverna förberedelsematerial och klara instruktioner inför prov och viktiga uppgifter.
- ★ Repetition av tidigare genomgånget material för att säkerställa att alla hänger med och förstår.
- ★ Genomgångar av typiska provfrågor och exempeluppgifter för att förbereda eleverna inför bedömningar.

5. Positiv lärmiljö

- ★ Skapa ett klassrumsklimat där eleverna känner sig trygga att ställa frågor och delta i diskussioner.
- ★ Regelbundna utvärderingar av lektioner och lärarens metoder för att förbättra undervisningen baserat på elevernas feedback.
- ★ Användning av olika undervisningsmetoder (t.ex. video, praktiska övningar) för att hålla lektionerna varierande och engagerande.

KLAR OCH TYDLIG GENOMGÅNG AV INNEHÅLLET

Återkommande genom insatsen gav eleverna uttryck för att de uppskattade tydlighet från lärarnas sida gällande undervisningsinnehållet. Behov av förtydliganden uppstår, menade eleverna, när läraren introducerar begrepp, vilka behöver förklaras, beskrivas och göras begripliga. Exempel på vad eleverna lyfte som goda exempel på begreppsförklaringar var när läraren använde visuella hjälpmedel för att markera olika delar av materialet. I SO-undervisningen på högstadiet använder lärarna exempelvis olika färger för att markera resonemang (i text) av olika kvalitet: med en färg markeras begreppsdefinitioner och med en annan vad som är en exemplifiering av begrepp.

Eleverna lyfte också som positiva exempel att det är bra när lärare ställer specifika frågor eller uppmaningar i stället för allmänt hållna frågor till klassen. Exempelvis menade eleverna att en uppmaning av typen ”Förklara hur banker och hushåll hänger ihop i det ekonomiska kretsloppet” är ett bättre sätt att tydliggöra än när frågan ”Är det något som är otydligt kring ekonomiska kretsloppet?” ställs till hela klassen. Att sammanfatta undervisningsinnehållet, både med enklare ord och med visuella hjälpmedel i form av pilar, markeringar på tavlan/whiteboard med mera lyftes av eleverna fram som tydlighet från lärarens sida. Exempelvis menade eleverna, med vattnets kretslopp som undervisningsexempel, att det är bra om läraren markerar med siffror i bilden var eleverna ska börja titta och hur de ska följa vattnets väg. Vidare lyftes filmer – gärna lärares egna – som undervisningsinslag som var till stor hjälp för att förtydliga ämnesinnehållet.

INDIVIDUELL HJÄLP OCH ANPASSNING

Ett annat mönster i elevernas svar – som delvis överlappar med andra kategorier – var att eleverna värdesatte individuell stöttning och anpassning av uppgifternas mängd och svårighetsgrad. Ett exempel var, som en elev uttryckte det, att ”matteläraren kom fram och gjorde en personlig genomgång så att just jag förstod”. Genomgångar i helklass uppfattades inte av eleverna som något dåligt (vilket vi återkommer till), däremot menade eleverna att de inte alltid vågar be om hjälp i helklass. I en observation lyftes lärarens lyhördhet vid individuell hjälp:

> *Läraren såg att jag inte förstod ordet [mutation] fast vi sett film och jag sagt 'ok' när hon frågade om jag förstod. Jag tänkte att jag får gå hem och kolla på YouTube vad det betyder men hon gjorde en jättebra genomgång så att jag förstod. (Amir)*

I detta exempel uttrycker sig Amir uppskattande dels om den individuellt riktade förklaringen, dels om att läraren fångar upp Amirs osäkerhet kring ämnesinnehållet. Individuell anpassning kan alltså ställa höga krav på att läraren är närvarande och receptiv, men eleverna lyfte också andra sätt att organisera individuell anpassning i klassrummet. Framför allt handlade dessa om hjälp med att avgränsa informationsinhämtning inför prov och inlämningsuppgifter. Ett exempel som lyftes var att en lärare väglett eleverna i vilka olika instuderingsfrågor och övningsuppgifter de borde koncentrera sig på för olika betyg.

En annan form av individualisering som eleverna noterat ges i följande exempel:

> *På matten går läraren igenom några [vanligt förekommande typer av] uppgifter i början av lektionen och sedan ger hon oss några tal [i boken] som vi ska jobba med eftersom många tal kan vara väldigt liknande och då behöver man inte göra alla. (Liam)*

Här lyfter Liam hur läraren genom att visa lösningen av några vanligt förekommande problem i boken, och sedan välja ut övningsexempel, kan hjälpa eleverna att anpassa sin arbetsinsats till sina eget behov av att befästa och repetera. Flera elever lyfte fram att läraren försett dem med ”en liten lapp” som angav vad eleverna skulle kunna utifrån olika betygssteg, som en hjälp att prioritera i mängden av arbetsuppgifter. Av observationer och reflekterande samtal fick vi intrycket att eleverna i brist på den typen av anpassande vägledning tenderar att försöka räkna (eller läsa) ”allt i boken”, vilket skapar stress.

INTERAKTIVITET OCH ENGAGEMANG

En stor del av elevernas observationer av positiva undervisningsföreteelser handlade om möjligheterna till kommunikationen i klassrummet, som vid grupparbeten: ”Grupparbete är bra. Fördelarna med grupparbete är att man får kommunicera, man får diskutera. Man får andras synpunkter” (Jenny). Eleverna uttryckte att grupparbeten gör att de kan ta del av andras tankar och åsikter. Grupparbeten ska dock inte användas för mycket utan helst vara ett inslag under lektionen, utan ”kanske halva lektionen”. Grupparbeten behöver heller inte förekomma under varje arbetsområde.

Eleverna menade att lärare genom frågor bör uppmuntra till samtal och diskussion. Sådana frågor kan handla om att aktivera förkunskaper – läraren kan till exempel inleda NO-lektionen med att fråga ”Vad har kretsloppet för betydelse för oss?” – eller om att rikta elevernas uppmärksamhet på vad de upplever som oklart kring ämnesinnehållet och vill veta mer om. En elev menade att ”Ju mer det pratas i klassrummet desto mer lär man sig” (Sofia). Denna observation är särskilt intressant då vi på skolan ibland tenderar att uppfatta ett ”lugnt och tyst” klassrum som ett klassrum där lärande görs möjligt, medan det enligt eleverna alltså kan vara tvärtom.

Den upplevda fördelen med grupparbete var, som nämnts, att man som elev lär sig genom att man får ta del av andras tankar. Detta kan dock, enligt eleverna, åstadkommas även på andra sätt. Ett av eleverna föreslaget sätt var att läraren följer upp individuellt förberedande arbete med begrepp med en begreppsgenomgång i helklass. Eleverna uttryckte att de uppskattade denna kanske mer traditionella form av klassrumssamtal, där läraren ställer frågor till en enskild elev, då detta gör att man även som åhörande elev får veta vad som är rätt eller fel sätt att tänka kring uppgiften. Det verkar alltså utifrån elevernas observationer som att det för läraren handlar om att synliggöra – visualisera och verbalisera – olika sätt att tänka kring ämnesinnehållet.

FÖRBEREDELSE OCH REPETITION

Som redan framskymtat uppskattade eleverna att få förtydligande förberedelsematerial och repetitioner inför större prov och inlämningsuppgifter. En form

av repetition av innehåll som eleverna observerade att lärare gör under lektionen var att tillsammans med eleverna läsa läroboken och sedan sammanfatta väsentligt innehåll stycke för stycke. Eleverna menade vidare att det är bra när lärare utgår från uppgifter som de ser att många elever har svårigheter med, som förberedelse inför större prov. En elev lyfte att lärarens uppmaning – ”Säg vad ni vill att jag ska ta upp under lektionen så gör jag det” (Yasin) – hade fungerat bra för att ta vara på tiden under förberedande lektioner inför nationellt prov.

Elevobservationer som berör förberedelse sammanfaller som synes i viss utsträckning med observationer som rör individuella anpassningar av mängden och svårighetsgraden på arbetsuppgifter (se ovan). Men observationerna verkade också i hög grad handla om att eleverna önskar vara inte enbart innehållsmässigt förberedda utan också förberedda på praktiska detaljer, såsom provens utformning och vad som efterfrågas i olika typer av uppgifter. Detta görs ganska systematiskt inför nationella prov, vilket eleverna i årskurs 9 tog upp, men flera elever menade att undervisningen skulle vinna på att läraren gick igenom hur även andra typer av prov kan komma att se ut och hur eleverna förväntas svara på olika typer av frågor. I detta sammanhang lyfte eleverna också styrkan i att lärare antecknar tillsammans med eleverna, det vill säga antecknar på tavlan och låter eleverna skriva av, som förberedelse inför prov. I likhet med lärarledda helklassamtal så kan även detta ses som en form av ”traditionell” undervisning som elever ser positiva aspekter av.

POSITIV LÄRMILJÖ

Flera av elevernas observationer kan sorteras in under kategorin ”positiv lärmiljö”. Även om det är svårt att göra konkreta observationer av en positiv lärmiljö så framstår det av elevernas observationer som att det handlar om ett tryggt och tillåtande klassrumsklimat där man som elev känner att man vågar delta i samtal. I mycket kretsade observationerna kring vad läraren borde undvika att göra – söka onödig konflikt, se överdrivet sträng ut, ”tjafsa” med elever – men i grund och botten tolkar vi det som att eleverna efterfrågar en samarbetskultur där läraren lägger fokus på det positiva.

Annat som bidrar till en positiv lärmiljö är en varierad undervisning där läraren växlar mellan helklassamtal, grupparbete, filmvisning, enskilt arbete och så vidare. Lärarens genomgångar bör då inte vara för långa, om det inte är motiverat för att till exempel förbereda inför ett prov. Till den positiva lärmiljön kan man eventuellt även räkna att läraren är lyhörd (vilket exemplifierats ovan) och, som en elev uttryckte det, ”tar in hur eleven kommer att förstå” (Yasin). Eleverna lyfte också upp möjligheten att utvärdera undervisningen som något positivt. Detta görs visserligen på skolan i slutet av terminen, men eleverna önskade här möjlighet att göra tätare avstämningar i anslutning till enskilda arbetsområden.

DISKUSSION: VAD HAR SKOLAN LÄRT SIG OCH HUR KAN ARBETET UTVECKLAS?

ELEVERNAS OBSERVATIONER FÖLJDES, som tidigare nämnts, upp vid utvärderingsdagarna (”junidagarna”) i slutet på terminen, en dag som är gemensam för skolans undervisande personal. Inledningsvis gjorde vi en kort sammanfattning av elevernas observationer, visuellt åskådliggjorda i den modell som visas i figur 4. Kategoriseringen som visas i figuren kompletterades även med en sammanställning med exempel (citat och referat) från vad eleverna sagt och hur yttrandena kategoriserats.

I mindre stadie- och ämnesövergripande grupper fick lärarna sedan diskutera resultatet av elevernas observationer och dokumentera sina diskussioner. Ett mindre antal frågor (till exempel ”Var det något som överraskade i elevernas observationer?”; ”Hur kan vi i vår undervisning förstärka det eleverna upplever som positivt?”) tjänade som ingång till diskussionen.

Av diskussionerna framgick att lärarna blev överraskade av att eleverna uppfattade grupparbeten så positivt, vilket i sin tur ledde till en diskussion om i vilken utsträckning lärarna på låg-, mellan- och högstadiet låter eleverna delta i grupparbeten. Här framkom också – vilket inte verkade vara känt i de lägre stadierna – att högstadielärarna ser positivt på grupparbeten som en del i förberedelserna inför muntliga delar av de nationella proven. Av diskussionerna framkom också att förvåning över att eleverna ”lär av varandra” i situationer där det förekommer samtal i helklass. Diskussionerna handlade därför även om hur ett konstruktivt och positivt frågeställande i klassrummet kan initieras och bli fruktbart utan att eleverna tappar ansiktet. Diskussionerna mynnade inte ut i att lärarna ”rakt av” köpte elevernas uppfattningar. Exempelvis såg lärarna en risk i att möjligheten till enskilda genomgångar passiviserar elever under helklassgenomgångar. Vi känner att diskussionerna var mycket givande och har utifrån dessa funderat över hur vi kan utveckla arbetet.

Projektet i sin helhet har krävt en viss arbetsinsats, men egentligen inte något egentligt merarbete eftersom regelbundna elevrådsmöten (som förbereds av berörd personal från elevhälsoteamet) ändå ingår i skolans ordinarie arbete. De deltagande eleverna har under insatsens gång varit engagerade i arbetet med observationer och reflektioner. Att samla in och analysera elevernas synpunkter, ett arbete som samordnats av Björn inom ramen för lektorsuppdraget, har visserligen inneburit ett extra arbete jämfört med att hålla elev- och undervisningsrådsmötena utan efterarbete. Vi tror dock att arbetet ger en form som går att återanvända även kommande läsår. Utifrån en tidsaspekt bör det dock ändå påpekas att valet att låta

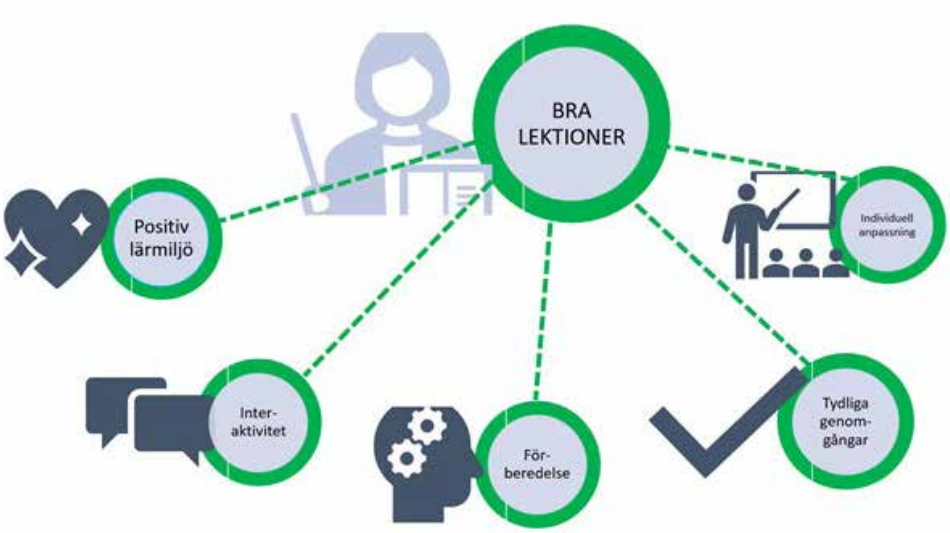

Figur 4:
Modell för god undervisning utifrån elevobservationer Grimstaskolan VT24.

ChatGPT göra en initial analys av materialet var något som gjorde det möjligt att slutföra insatsen inom den tidsram som ges av läsåret och terminen.

En del av det som kom fram i observationerna delvis var förväntat och känt sedan tidigare – till exempel vikten av varierad undervisning – men fungerar då också som en bekräftelse på vad som faktiskt fungerar. Andra typer av observationer gav nya insikter. Exempelvis kan det ses som lite av en ögonöppnare att eleverna värdesatte samtal i helklass, då dessa vanligen kritiseras i forskning för att de begränsar kommunikation till ett ”IRE-mönster” (på engelska Initiation, Response, Evaluation) där läraren frågar och eleven passivt svarar (Friend, 2017). I kontrast till detta lyfte eleverna i sina observationer positiva aspekter i form av att elever som *inte* deltar i IRE-dialogen ändå kan lära sig genom att lyssna till samtalet. Även om elevernas observation kanske inte motsäger tidigare forskning (se t.ex. Rezaie & Lashkarian, 2015) så ger det oss som skola något att förhålla oss till när det gäller att förstå vad forskningen respektive eleverna säger.

Även om vi i denna utvecklingsartikel koncentrerat oss på undervisningsaspekterna så har vi – med gott resultat – tillämpat ett liknande arbetssätt för att undersöka undervisningen ur ett jämställdhetsperspektiv, vilket också var ett av skolans utvecklingsområden utifrån Skolinspektionens påpekande. Arbetssättet är alltså mångsidigt. Det behöver nog inte alltid vara inriktat på det salutogena och positiva – i vissa frågor behöver kanske negativa aspekter bli synliga – men i vårt fall har det fungerat som en framgångsfaktor för insatsen. Vad som dock är viktigt att hitta former för är att göra även mindre verbala och studiestarka elevers röster hörda. Vår insats har drivits av elever som varit motiverade och engagerade i att observera, reflektera och utveckla undervisning. I kommande insatser behöver vi fånga upp även de elever som inte lyckas lika bra med utgångspunkt i vad de – trots allt – ser som god undervisning.

SLUTSATSER

ATT ARBETA MED elevinflytande i enlighet med läroplanens intentioner är svårt. Begreppet elevinflytande har också blivit kritiserat i skoldebatten (Zail, 2023), även om det i debatten övertolkats – eller kanske avsiktligt vantolkats – som att eleverna i förväg enväldigt ska bestämma undervisningsinnehåll, arbetssätt och bedömningsformer. Vi tycker att vi på vår skola har hittat en modell som kan vara en realistisk utgångspunkt för att på ett konstruktivt, framkomligt och kraftfullt sätt arbeta med elevinflytande i praktiken. Inte minst har den positiva inramningen gjort att kollegor blivit mottagliga att ta del av elevernas synpunkter. Tyvärr är det vanligt att elevers synpunkter fastnar i en uppräkning av tillkortakommanden och fel som lärare gör. Genom att låta eleverna observera salutogent – med ett öga på det som fungerar – har vi både skärpt vår egen blick på vad som gör skillnad i undervisningen och samtidigt elevernas blick för vad som kan bidra till deras lärande. Om vi inte tagit steget vidare till positiva observationer hade kanske insatsen börjat och slutat i det negativa!

REFERENSLISTA

- ChatGPT (2024-05-21). *Lärarstrategier för elever*. ChatGPT (version 4o). https://chatgpt.com/share/d1dbf720-cd8f-46f5-be4c-9bf42a38c5e4
- Friend, L. (2017). IRE and content area literacies: A critical analysis of classroom discourse. *The Australian Journal of Language and Literacy, 40*(2), 124–134. https://doi.org/10.1007/BF03651990
- Hirsh, Å. (2017). *Formativ undervisning i praktiken: Utveckla klassrumspraktiker med lärandet i fokus*. Stockholm: Natur & Kultur
- Hylander, I., & Guvå, G. (2017). *Elevhälsa som främjar lärande: om professionellt samarbete i retorik och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Keeley, J. W., Ismail, E., & Buskist, W. (2016). Excellent Teachers' Perspectives on Excellent Teaching. *Teaching of Psychology, 43*(3), 175–179. https://doi.org/10.1177/0098628316649307
- Lindström, B., & Eriksson, M. (2011). From health education to healthy learning: Implementing salutogenesis in educational science. *Scandinavian Journal of Public Health, 39*(6_suppl), 85–92. https://doi.org/10.1177/1403494810393560
- Persson, L. (2016). *Health promotion in schools: Results of a Swedish public health project [Avhandling]*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Rezaie, M., & Lashkarian, A. (2015). Reviewing different aspects of classroom discourse. *International Journal of English and Education, 4*(4), 449–459. https://ijee.org/assets/docs/38.27271431.pdf
- Skolverket. (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: Lgr22*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2024). *Elevinflytande och elevråd*. Skolverket. https://www.skolverket.se/for-dig-som-.../elev-eller-foralder/smanavigation-elevers-rattigheter/elevinflytande-och-elevrad [hämtad 2024-05-24]
- Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Zail, S. (2023, november 10). *Är elevinflytande en förskjutning av ansvar?* Vi lärare. https://www.vilarare.se/nyheter/vi-larare-debatt/debatt-ar-elevinflytande-en-forskjutning-av-ansvar/ [hämtad 2024-05-24]

SKOLPORTEN